

IDA. Baskı

Yıl : 1969

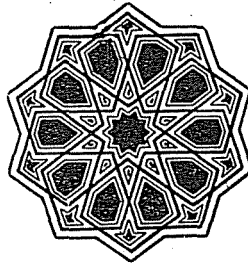

Cilt : XVII

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

HİCAZ KÜTÜPHANELERİ

MUSTAFA FAYDA

1969-70 ders yılında, doktora tezimle ilgili araştırmalarda bulunmak ve lisanımı ilerletmek üzere gittiğim Medine ve Mekke'yi ve oralardaki kütüphaneleri tanımak imkânını buldum. İslâmın doğduğu ve yayılmaya başladığı bu mukaddes bölgede bulunan kütüphaneler İslâmî sahada araştırmalarla meşgul olan herkesin nazar-ı dikkatini çekmektedirler. Burada şu hususu hemen belirtelim ki, Hicazdaki kütüphaneler, modern kütüphanecilikten nasiplerini henüz alamamışlardır ve bu yolda da bir gayret henüz görülmemektedir. Esasen bugün Hicaz'a hâkim olan Suudî Krallığı, eğitim ve öğretimi modern usûllere göre düzenlemek yolunda yeni yeni çalışmalar yapmakta ve açılan yeni üniversitelerde modern usûllere uygun kütüphaneler kurmaya çalışmaktadır. Yeni müesseseler dışındaki genel kütüphanelerin müşterek bazı özelliklerini belirttikten sonra her kütüphane hakkında kısa kısa bazı bilgiler vermek istiyorum.

1- Medine ve Mekke'deki genel kütüphanelerin hepsi vakıflar idaresine bağlıdır. Bunun en mühim sebebi kütüphanelerin hepsinin birer vakf ile kurulmuş olmalarıdır.

2- Mevcut bütün kütüphanelere yeni eserler çok az alınmakta ve kütüphanelerin zenginleştirilmesine gayret edilmemektedir. O kadar ki Medine'deki İslâm Üniversitesinde ders kitabı olarak okutulan ve öğrencilere bedava dağıtılan kitapların büyük bir ekseriyeti Medine kütüphanelerinde bulunmamaktadır. Yine merkezi Mekke'de bulunan Rabîtat'ul-Alem'il-İslâmî'nin çeşitli yerlere dağıttığı ve bir kısmında, Suudî krallığının mezhebi olan Vehhabiliğin propogandasını yapan kitaplar da tam olarak kütüphanelerde bulunmamaktadır. Bunun tek istisnası olarak Mekke'de bulunan Harem-i Şerif kütüphanesini söyleyebiliriz.

3- Kütüphanelerdeki eserlerin fihristi defterlerde kayıtlı olup Kur'an ve Tilâvet başta olmak üzere çeşitli ilimlere göre sıralanmıştır. Bir kısmında yazmalar için ayrı defterler vardır.

4- Hiçbir kütüphanede yazma eserlerin mikrofilim veya fotokopilerini almak imkânı yoktur. Ancak araştırmacı kendi imkânları ile, müsadde alarak eserlerin filmini alabilir.

5- Günlük Suudî gazeteleri ve bazı mecmualar kütüphanelere gelmektedir. Ancak muntazam bir süreli yayınlar koleksiyonu düşünülmediğinden bu yayınlar dolaplara terkedilmektedir.

6- Mikrofilim veya fotokopisi alınmış eserler yoktur.

Umumî hatları ile tavsif ettiğimiz Hicaz Kütüphaneleri hakkında şimdi de teker teker bilgi verelim. Medine'de bulunan dört, sonra Mekke'deki iki kütüphane ile Taif'deki Abdullah b. Abbas kütüphanesinden kısaca bahsedelim.

Medine'de şu dört kütüphane bulunmaktadır:

- 1- Şeyhülislâm Arif Hikmet kütüphanesi
- 2- Mahmudiye Kütüphanesi
- 3- Harem-i Şerif Kütüphanesi
- 4- Genel Kütüphane

1- Şeyhülislâm Arif Hikmet Kütüphanesi: Arif Hikmet Kütüphanesi Mescid-i Nebevî'nin güney-doğusunda, takriben kible duvarından on iki metre uzaklıkta, Ebu Eyyub el-Ensari'nin evinin sağ yanında bulunmaktadır. Kütüphanenin yeri Hasan b. Zeyd (R.A) e ait olduğu bilinmektedir. Kütüphanenin 1270 hicrî/1854 milâdî'de kurulduğuna dair kapısında bir kitabe vardır. Kütüphane ebadı 10 × 10 metre olan kare üzerine inşa edilmiş olup kubbelidir. Duvarlar dolaplar ile kaplanmış olup iki büyük penceresi vardır. Kütüphane müdürü için bir evi de güney tarafta kütüphaneye bitişiktir.

Kütüphaneyi, 1200 hicrî/1786 milâdî'de İstanbul'da doğan Şeyhülislâm Arif Hikmet kurmuştur. Babası Raif İsmail Paşanın oğlu İsmet Beydir. Arif Hikmet dini ilimlere ve edebiyata vakıf idi. Üç lisan ile (Türkçe-Arapça-Farsça) yazdığı divanı matbudur. Ayrıca Mecmuat'ut-Teracim ismi ile meşhurların hayatına dair başladığı eserini tamamlayamamıştır. Keşfu'z-Zunun'a da bir zeyl yazmıştır ki bunların müsveddelerini, Bursalı Mehmet Tahir görmüş olduğunu Osmanlı Müelleflerinde zikretmektedir. Arif Hikmet 1276 hicrî/1859 milâdî tarihinde İstanbul'da vefat etmiş olup kabri Üsküsar'da Nuh Kuyusu civarındaki cadde üzerindedir. 1262 hicrî/1846 milâdî yılında Sultan Abdülmecid kendisini Şeyhülislâm olarak tayin etmiştir.

Arif Hikmet Kütüphanesinde 4913 yazma eser bulunmaktadır. Bu yazmalar özel bir mühür ile kütüphaneye vakfedilmiştir. Matbu eserlerin ekseri-

¹ Diğer eserleri için de Bak; Osmanlı Müellifleri, C. II. s. 327.

yeti de bu mühür ile mühürlenmiştir. 2718 de matbu eser olmak üzeri hepsi 7393 adettir.

Arif Hikmet kütüphanesinde bulunan yazma eserlerin hemen hepsi ciltli olup birer kılıf ile de muhafaza edilmektedir. Kitapların yazıları ve ciltleri hat ve cilt sanatları bakımından birer şaheserdir. Esasen kütüphanenin kurucusu, Vakıf şartları arasında bir de mücellidin bulunmasını şart koşturmuştur. Kütüphanenin akarları arasında Türkiye'de de bazı yerler vardır.

Kütüphane her gün sabahtan öğleye kadar, ikinci namazından sonra da akşam namazına kadar açıktır. Bir müdürü, iki yardımcısı bir de hademesi vardır.

2- Mahmudiye Kütüphanesi:

Harem-i Şerif içerisinde Babüsselâm yanında Bab-ı Ebubekir es-Sıddık'ın üzerinde ikinci katta bulunmaktadır. 1237 hicri/1822 milâdi tarihinde Sultan İkinci Mahmut'un açtığı Mahmudiye Medresesine ait bir kütüphanedir. Vakıf şartları Medine'deki Vakıflar İdaresinde bulunmaktadır. Medresede 23 oda, bir sınıf ve bir de kütüphane bulunuyormuş. Ancak 1372 hicri/1953 milâdi yılında Harem-i Şerif ve etrafı genişletilirken medrese tamamen yıktırılmış ve yeri boş saha olarak bırakılmıştır. Medresenin vakfı icabı biriken paralar bankada durmaktadır. Yeni bir medrese maalesef yaptırılmamıştır. Kütüphane Harem-i Şerif içerisindeki şimdiki yerine taşınmıştır. Büyük bir oda olup kitaplar duvarlardaki dolaplarda muhafaza edilmektedir. Bir müdür 2 yardımcısı bulunmaktadır.

Mahmudiye Kütüphanesinde 3200 yazma ve 3518 de matbu eser vardır. Muhtelif ilimlere ve bilhassa fıkıha ait medrese kitaplarının çoğunluğu teşkil ettiği eserler arasında bazı önemli yazmalar da mevcuttur.

3- Harem-i Şerif Kütüphanesi:

Bu kütüphane Harem-i Şerif'in kuzey tarafında Bab'ül-Mecidi üzerinde ikinci katta bulunmaktadır. İki büyükce oda ve duvarlarındaki dolaplarda kitaplar muhafaza edilmektedir. Beş bin cilt kadar kitap bulunmakta olup çoğu basmadır. Yazma eserlerin ekseriyeti medrese ders kitaplarıdır.

4- Genel Kütüphane:

Son senelerde kurulan ve Arif Hikmet Kütüphanesi yanında bir Türk binasında bulunan bu kütüphanede yazma eserler yok denecek kadar azdır. Matbu eserler ise bir esas dahilinde kütüphaneye kazandırılmamaktadır. Okuma salonu iyi olan bu kütüphanede yedi tane vazifeli memur bir de müdür vardır.

Mekke'de iki kütüphane vardır:

- 1- Harem-i Şerif Kütüphanesi.
- 2- Mekke-i Mükerrerme Kütüphanesi.
- 1- Harem-i Mekki Kütüphanesi.

Kuruluş tarihi hicri beşinci / milâdi 11. yüzyıla kadar çıktığı söylenen bu kütüphane, Safa Tepesinin yanında müstakil bir şekilde iki salon ve kitapların muhafaza edildiği iki odaya sahiptir. Kütüphanenin çeşitli zamanlarda sel felaketlerine maruz kaldığı vazifelilerce söylenilmektedir. 1383 hicri / 1964 milâdi tarihinde bu binaya taşınan kütüphane Hicaz Kütüphaneleri içerisinde, basılı eserler bakımından, en büyüğü ve en kıymetlisidir. Kitaplar için bir okuma salonu, süreli yayınlar için de bir diğer salon vardır. Eserlerin yazma ve basma olmak üzere konularına göre ayrı ayrı fihristleri vardır. Ayrıca her ilim dalı için yazma-basma karışık alfabetik (kitap ismine göre) fihrist vardır.

Kütüphanede 2545 yazma eser 5 bine yakın da basma eser vardır.

2- Mekke-i Mükerrerme Kütüphanesi:

Peygamberimizin doğduğu evin yerine modern bir kütüphane binası yaptırılarak Macid el-Kürdi isminde bir şahsa ait olan kütüphanenin Mekke Belediyesince satın alınarak halkın hizmetine açılması ile tesis edilen yeni bir kütüphanedir. Bu yer, hac zamanında hacılar tarafından ziyaret edilmekte ve peygamberimizin doğum yeri olarak dua ve namaz kılınmak istenmektedir. Ancak mevcut dini anlayış icabı buna mani olunmaktadır. Kadınları da içeri almamaktadırlar; Onlar da pencerelerden dua ve niyazda bulunuyorlar.

Kütüphanede 1200 yazma ve 7000 e yakın da basma eser bulunmaktadır. Fihristleri de defterlere kaydedilmiştir.

Burada, Taif'de bulunan Abdullah İbn-i Abbas Kütüphanesinden de kısaca bahsedelim. Taif'de bulunan Abdullah İbn-i Abbas Camiinin yanında bulunan bu kütüphanenin tarihi bir tarafı yoktur. Bazı basma eserler bulunmaktadır. Yazma eserler yok denecek kadar azdır. Matbu eserlerin de sayısı 1000 cildi bulmaz. Kütüphanenin yanında Abdullah İbn-i Abbas'ın kabri vardır.